

THE LINGUOSYNERGETIC DIMENSION OF THE CONCEPT
«UKRAINIAN IDENTITY»: THE RATIONAL AND LOGICAL
MODE

Nataliia Tatsenko^{1,2}, Liliia Molhamova^{1,3}, Larysa Otroshchenko^{1,4}

ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ ВИМІР КОНЦЕПТУ
«УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ»:
РАЦІОНАЛЬНО-ЛОГІЧНИЙ МОДУС

Наталія Таценко, Лілія Молгамова, Лариса Отрощенко

Abstract. The focal topic of this study is the discussion of a new linguosynergetic perspective on the concept of UKRAINIAN IDENTITY as a verbalized civilizational brand. It is claimed that the structural parts of the concept are three modes: 1) rational and logical, 2) figurative and identificational, and 3) organizational. It is necessary to start the analysis of the complex dynamics of the concept from the rational and logical mode, within which the lexical meaning of the name of the concept IDENTITY is researched, since the meaning of the linguistic expression is equated to the concept it denotes. The lexical meaning of the name of the concept was analyzed within the method of component analysis from the field of structural semantics on the basis of dictionary definitions with the identification of key semes as the smallest components of the nominative field of the concept. The specified technique has revealed that a Ukrainian lexeme identity does not have the semantic content that users put into it in the process of using it with the lexeme Ukrainian, but is used in Ukrainian discourse as an analogy to the English lexeme identity. Thus, we believe that what is included in the semantics of the concept UKRAINIAN IDENTITY is more comprehensively conveyed by the phrase Ukrainian national self-awareness. Moreover, the lexical-semantic fields of the phrases Ukrainian identity and Ukrainian national self-consciousness have properties of fractal similarity. Therefore, the elements and semantic components of these phrases create a “semantic fractal”, and there semes are repeated and unfolded in different contexts and aspects, preserving the general meaning of the concept. With this approach, concept semes (microfractals) “grow” into each other, identifying its meaning and having in its semantics the signs of other microfractals of this concept. It is significant that this property of self-similarity, ensuring the fulfillment of the law of unity in diversity, generates a holistic perception of the concept. Based on the analysis results, we have proposed a definition of the concept of UKRAINIAN IDENTITY.

Keywords: concept, rational and logical mode, seme, Ukrainian identity, fractal

¹ Sumy State University, Sumy, Ukraine

² n.tatsenko@el.sumdu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-2604-2340>

³ l.molhamova@gf.sumdu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-6707-9791>

⁴ l.otroshchenko@uabs.sumdu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-2333-333X>

Анотація. Центральною темою дослідження є обґрунтування нового лінгвосинергетичного погляду на концепт УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ як вербалізований цивілізаційний бренд. Стверджується, що структурними частинами концепту є три модуси: 1) раціонально-логічний, 2) образно-ідентифікаційний та 3) організаційний. Починати аналіз складної динаміки концепту необхідно з раціонально-логічного модусу, у межах якого досліджується лексичне значення імені концепту ІДЕНТИЧНІСТЬ, оскільки значення мовного вислову прирівнюється до позначуваного ним концепту. Лексичне значення імені концепту проаналізовано за допомогою методики компонентного аналізу із царини структурної семантики на ґрунті словникових дефініцій із виокремленням ключових сем як найменших складників номінативного поля концепту. Вказана методика виявила, що лексема ідентичність не має того семантичного наповнення, яке вкладають у неї користувачі в процесі вживання з лексемою українська, а використовується в українському дискурсі як аналогія до англійської лексеми identity. Тим самим ми вважаємо, що те, що вкладається в семантику концепту УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ, вичерпніше передається словосполученням українська національна самосвідомість. Ба більше, лексико-семантичні поля словосполучень українська ідентичність та українська національна самосвідомість мають властивості фрактальної подібності. Відтак елементи та семантичні складники цих словосполучень створюють «семантичний фрактал», семи якого повторюються і розгортаються в різних контекстах і аспектах, зберігаючи загальний зміст концепту. За такого підходу семи концепту (мікрофрактали) «проростають» одна в одну, ідентифікуючи його зміст і маючи у своїй семантиці ознаки інших мікрофракталів цього концепту. Показовим є те, що ця властивість самоподібності, забезпечуючи виконання закону єдності в різноманітності, породжує цілісне сприйняття концепту. За результатами здійсненого аналізу запропоновано визначення концепту УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ.

Ключові слова: концепт, раціонально-логічний модус, сема, українська ідентичність, фрактал

Вступ

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ — це складний та багатогранний концепт, цивілізаційний бренд, який визначає, хто є українці як нація і які цінності, традиції і культурні аспекти є важливими для нашого самосприйняття, світосприйняття та державної політики загалом.

Самоідентифікація лежить в основі всіх цивілізаційних систем, відтворюючи глобальні цінності та усталені навички людей, духовні й соціальні константи, традиції культурного розвитку. Для багатьох дослідників поняття ідентичності стало універсальною пояснювальною парадигмою всіх сучасних суспільних явищ і процесів [1, с. 7; 2; 3]. Це пояснюється прагненням соціуму до цілісності, передбачуваності, сталого розвитку і прозорості образу людини в суспільстві. Але саме українська ідентичність наразі потребує особливої уваги через російське повномасштабне вторгнення і загрозу знищення самобутності та національного суверенітету.

Війна стала своєрідним катализатором для збереження і відродження національних традицій, народних звичаїв, мови та культури. Утім, війна також ставить під загрозу деякі аспекти української ідентичності: агресія з боку росії та окупація певних територій призвели до розколу й дезінтеграції національної спільноти на цих територіях; російська пропаганда

нав'язує ідею відсутності української державності, тим самим дестабілізує соціальну ситуацію в Україні та спонукаючи до розколу українського суспільства. У таких умовах особливо актуальним є всебічний аналіз концепту УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ задля виявлення його складної динаміки в сучасному українськомовному дискурсі.

Метою цієї наукової розвідки є синтез наявних напрацювань із цієї тематики та репрезентація нового лінгвосинергетичного погляду на концепт УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ як вербалізований цивілізаційний бренд. Реалізація вказаної мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) критично узагальнити тлумачення концептів НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ та УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ; описати раціонально-логічний модус концепту УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ у сучасному українськомовному дискурсі та визначити особливості його вираження через експлікацію семантичних компонентів номінативних лексем концепту. **Актуальність** вибору теми статті пояснюється необхідністю дослідження інформації, закованої в концептах та встановлення структурованого колективного знання про українську ідентичність в українському суспільстві. Актуальність також зумовлена міждисциплінарним вектором дослідження концептів, що є суголосним із новітніми загальнонауковими тенденціями інтеграції методів та понять із метою подолання редукціонізму гуманітарних і природничих наук.

Методи та матеріали дослідження

Методологічним підґрунтям статті є когнітивно-синергетичний підхід до мови, що синтезує когнітивно-дискурсивну парадигму з опорою на діяльнісний стиль мислення (включно з динамічним підходом до теорії концепту, теоріями концептуальної метафори і втіленого розуміння) та лінгвосинергетичний напрям сучасного мовознавства (включно із синергетикою, міждисциплінарністю, теорією семантичних констеляцій). Інференції щодо відбиття концептів у контексті наведеної методології є сукупністю дослідницьких прийомів, використання яких передбачає проведення дослідження в декілька послідовних етапів [4; 5; 6; 7].

Перший етап дослідження стосується моделювального вектора концепту, оскільки в умовах дефіциту об'єктивно спостережуваних даних моделювання є основним способом наукового подання когнітивної реальності. На цьому етапі поєднується *індуктивна стратегія*, спрямована від аналізу мовної емпірії до логічного висновку про її когнітивну вмотивованість, та *гіпотетично-дедуктивний підхід*, суть якого полягає в тому, що формування певного інтуїтивного знання про взаємозв'язок лінгвістичного явища та когніції передуює пошуку мовних фактів, покликаних забезпечити його достовірність. Будується концептуальна модель інформації, активованої іменем концепту: семна модель лексичного значення [5].

Основою моделювання концепту є *теорія лексико-семантичного поля* [8], *теорія концептуальної метафори* [9], *положення фреймової семантики* [10], *семантика лінгвальних мереж* [11], *модусне моделювання* [12], *міждисциплінарний метод екстраполяції базових принципів синергетики* [13] та *базові принципи синергетичного фрактального моделювання* [14; 15].

За допомогою семної моделі лексичного значення імені концепту аналізуються його спільні та диференційні семи відповідно до словникових даних. Семний аналіз словникових дефініцій уможливує виявлення сем, які мають найбільше смислове навантаження. Компонентний аналіз спільної семи окреслює мікрополя лексико-семантичного поля концепту. Аналіз сигніфікативного значення імені концепту ілюструє фрактальність лексико-семантичного поля імені концепту, яка проявляється в рекурсивності: лексико-семантичні варіанти (мікрофрактали) у процесі свого функціонування мають можливість необмеженого тематичного зростання і ускладнення (або згортання). Рекурсивність виявляється на рівні змісту (повторюється тема) і на рівні його відбиття (повторюється форма викладення інформації) [16].

Системно-функційний аналіз використовується для здійснення декомпозиції концепту на модули. У її основу покладено методіку когнітивно-дискурсивної інтерпретації, яка описує структуру концепту в термінах модусних моделей [12]. Як структурні частини концепту виокремлюються раціонально-логічний, образно-ідентифікаційний та організаційний модули [16; 5].

Раціонально-логічний модуль відображений у компонентному аналізі лексичного значення імені концепту. Він також перебуває у фокусі уваги мовців у контекстах, де наявне порівняння концепту з іншими концептами. Образно-ідентифікаційний модуль — це нераціональна концептуалізація, що здійснюється через формування конкретно-наочних та асоціативних уявлень про концепт засобами метафоричного перенесення. Цей модуль не лише відображає сутність, яка існує реально, а і створює цю сутність у свідомості, поєднуючи в собі риси реального спостереження та домислення. Для його аналізу застосовується інструментарій теорії концептуальної метафори [17; 18], за допомогою якої проаналізовано метафоричний потенціал концепту. Організаційний модуль виявляється в тому, що концепт зорганізований за принципом інформативного доповнення різних за змістом ознак, які виокремлюють у ньому уявлення про норму та її асоціативне розширення. Виявлено, що модули концепту відповідають вимозі динамічної самоорганізованої системності: вони є параметрами порядку (рухомими чинниками, що керують функціонуванням концепту), які у своєму узгодженому існуванні тяжіють до атрактора (внутрішньої тенденції до порівняно стабільного функціонування в сучасному дискурсі) [17; 18].

Ця стаття є першим етапом дослідження концепту УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ, у якому компонентний аналіз лексичного значення імені концепту здійснюється з метою систематизації конститутивних ознак вербалізованого поняття. Формування логічного поняття, результатом якого є формулювання його визначення, здійснюється через когнітивно-семасіологічну інтерпретацію семантичних властивостей імені концепту в абстрактних типових контекстах, що відображають узагальнений соціокультурний досвід і зафіксовані в словниках. Матеріалом дослідження є тлумачні словники української та англійської мови.

Обговорення

Поняття «ідентичності» було введено Е. Еріксоном на позначення процесу організації життєвого досвіду особистості у вигляді індивідуального «Я», відчуття цілісності й тотожності [19]. Дослідник виокремив два рівні ідентичності: індивідуальний як сприйняття своєї тотожності й безперервності існування в часі та просторі, та соціальний як усвідомлення індивідом визнання іншими своєї тотожності й безперервності. Ці рівні мають два полюси: позитивний — те, яким індивід мусить бути з погляду соціального оточення, і негативний — те, яким індивід не мусить бути. Е. Еріксон також зауважив, що змістове окреслення ідентичності відбувається через з'ясування контекстів її застосування, виокремивши саме відчуття ідентичності та процес її формування [19].

Е. Сміт запровадив поняття множинної ідентичності чи множинності ідентичностей: родових, регіональних, соціально-економічних, етнічних, релігійних та національних [20, с. 13-17]. Ф. Фукуяма зазначив, що ідентичність формується насамперед із різниці між внутрішнім істинним «Я» та зовнішнім світом соціальних норм і правил, який не визнає і не поважає цінності цього внутрішнього «Я». Упродовж людської історії особистості вступали в протиріччя зі своїми суспільствами, утім лише зараз склалася думка, що істинне внутрішнє «Я» є природньо цінним, а зовнішнє суспільство часто помиляється і оцінює його несправедливо. Очевидно, змінювати необхідно не внутрішнє «Я», підлаштовуючись під правила суспільства, а саме суспільство» [21, с. 78].

М. Барет виокремив у структурі ідентичності когнітивний (інформаційний) та афективний (емоційно-оцінний) компоненти [22, с. 145]. Когнітивний елемент вміщує знання про існування етнічної чи національної групи, категоризацію себе як члена цієї групи, знання про національну територію, символи, традиції та звичаї, історичні фігури та факти, віру в спільне походження членів етнічної групи, існування національних рис та етнічних стереотипів, а також уявлення про тісний зв'язок між собою та етнічною групою. Афективний складник вміщує ступінь прихильності до етнічної чи національної ідентичності, її суб'єктивну актуальність та значення, яке людина надає членству в групі; прихильність до національної території, почуття належності, національної гордості чи провини та національну самоповагу [22, с. 146-172].

Поступово поняття ідентичності набуло популярності в дослідженнях українських науковців, ставши предметом численних різнопланових розвідок у царині українознавства [23], лінгвістики [24], філософії [25], політичних наук [26; 27; 28], культурології [29] та інструментом дослідження конструктів національної свідомості.

Ідентичність розглядається як психологічне уявлення людини про своє «Я», суб'єктивне відчуття своєї індивідуальної цілісності, здатність упізнавати себе в різних типологічних категоріях [30, с. 104]; нерозривний зв'язок особистості зі спільнотою, ототожнення людини з певною суспільною групою, вкорінену в особистості систему ідеалів, цінностей та норм відповідної спільноти [31, с. 93]. Отже, концепт ідентичності постає результатом усвідомлення особистістю належності до певної групи, допомагаючи їй з'ясувати своє місце в соціокультурному просторі.

Вважається, що ідентифікаційний процес особистості можливий лише за умов її соціалізації в суспільстві, через яку формується та зберігається етнічна ідентичність [32, с. 61]. Завдяки останній з'являються, актуалізуються та передаються етнічні цінності, норми та стереотипи поведінки, яких людина дотримується в процесі усвідомлення себе як представника певної нації або етносу. Утім, важливо розрізняти поняття нації та етносу й, відповідно, національної та етнічної ідентичності.

Етнічність визначається географічними та генетичними чинниками. Вона є результатом процесу когнітивно-емоційного ототожнення суб'єкта зі своєю етнічною групою, актуалізованого почуттям спільності із членами цієї групи та сприйняттям її цінностей як важливих [33, с. 24]. Етнічна ідентичність солідаризує із цінностями та ідеями свого етносу, а також уможливорює розрізнення інших народів і етносоціальних груп як схожих чи відмінних від свого етносу.

Національна ідентичність — це надетнічне утворення, що передбачає самоідентифікацію індивіда з певною культурною та політичною спільнотою. Якщо етнічна група переслідує політичні цілі, вона досягає національного рівня. Отже, національна ідентичність є етнічною ідентичністю, до якої додано усвідомлення спільності політичних інтересів [33, с. 25]. Компонентами національної ідентичності вважаються історична територія та пам'ять, спільні міфи і громадська масова культура, спільна економіка з можливістю пересування в площині національної території, а також єдині юридичні права й обов'язки всіх членів [20, с. 24].

Науковці вважають, що «Українська ідентичність не тотожна ані національній, ані етнічній. Національній — тому, що вона не обмежується кордонами держави Україна, і в певному відношенні є тотожною громадянській ідентичності як феномену політичної нації. Етнічній — оскільки, по-перше, система цінностей українського етносу, його культура, звичаї, обряди не є загальноприйнятими, а по-друге, українці — не просто етнос, один із багатьох, який мешкає на теренах України, а етнос титульний, що дає назву країні, державі та її символам. Українську ідентичність мають також представники численної діаспори — і західної, і східної. Крім того, Україна, як і всі країни, теж має свою неповторну природну та соціокультурну ідентичність, на підставі якої формується і внутрішній, і міжнародний імідж та бренд [1, с. 171].

Водночас консолідувальною засадою української ідентичності є загальнонаціональна ідентичність як ототожнення себе з певною спільнотою, її цінностями, символами, територією, історією, культурою, державними і правовими інституціями, політичними й економічними інтересами не тільки на раціональному рівні, а й на емоційному та семантичному.

Останній є найважливішим елементом розуміння української ідентичності, її значущим символом, оскільки мова як маркер нації та своєрідна матриця досвіду віддзеркалює спогади, прагнення, бажання, здобутки, які є спільними для різних поколінь усіх представників національної спільноти. Завдяки мові здійснюється формування і розвиток національної свідомості поодиноких особистостей та нації загалом, її світоглядні орієнтири.

Результати та дискусії

Починати аналіз складної динаміки раціонально-логічного модусу концепту УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ необхідно з дослідження лексичного значення імені концепту ІДЕНТИЧНІСТЬ, оскільки значення мовного вислову прирівнюється до позначуваного ним концепту. Лексичне значення імені концепту проаналізуємо з допомогою методики компонентного аналізу із царини структурної семантики на ґрунті словникових дефініцій із виокремленням ключових сем як найменших складників номінативного поля концепту.

Компонентний аналіз сигніфікативного значення лексеми *ідентичність* виявив, що вона не має того семантичного наповнення, яке вкладають у неї користувачі в процесі вживання з лексемою *українська*. До прикладу, Великий тлумачний словник сучасної української мови, виданий у 2004 році, надає таке значення слова ідентичність:

Ідентичність, *ності, ж., книжн. Абстр. ім.* до ідентичний; тотожність [34, с. 394].

Ідентичний, *а, е, книжн.* Тотожний, однаковий [34, с. 394].

У «Тлумачному словнику української мови» Анатолія Івченка маємо таке визначення:

Ідентичний, *-а, -е, книжн.* який не має відмінностей — *зробити ідентичні висновки* [з фр. *Identique* «тс.»]. Син. **тотожний, однаковий** [35, с. 159].

Великий тлумачний словник (ВТС) онлайн розкриває цю лексему ширше:

Ідентичність, ідентифікація (від лат. *identicus* — тотожний; *facio* — роблю) — термін, що у повсякденному, науковому та філософському мовленні означає (букв.) — *те саме*; дію встановлення ідентичності називають ідентифікацією. Існує багато різновидів ідентифікації, класифікація яких здійснюється на підставі того, як ми ідентифікуємо. Досить часто доводиться мати справу з ідентифікацією поодиноких явищ, які у філософії прийнято позначати словом «індивіди» (партикулярії). Спосіб ідентифікації індивідів значною мірою залежить від того, з якими різновидами індивідів ми маємо справу. Якщо їх класифікувати за ознакою «сталість — мінливість», то маємо поділ: а) сталі утворення, або сталості; б) події; в) процеси. До сталостей належать індивіди з більш-менш чіткими просторовими межами, які можуть мати відповідну структуру або перебувати у деякому стані. Сталими ми їх вважаємо тому, що нехтуємо тими змінами, які в них відбуваються у межах деякого часового відрізка: ці зміни не виходять поза допустимі межі, визначені у вибраному нами критерії ідентичності. Спосіб ідентифікації індивідів залежить також від їх поділу на види буття — тобто від прийнятої онтологічної концепції, на основі якої ми класифікуємо об'єкти (див. онтологія). Окрім індивідуальної ідентичності та відповідної ідентифікації часто доводиться вдаватися до видової ідентифікації, тобто встановлювати належність даного індивіда до множини чи «сімейства» індивідів. У повсякденному мовленні видову ідентифікацію, як правило, здійснюють з допомогою висловів типу: «це таке (-а, -ий) саме

(-а, -ий)». Будь-яка повсякденна мова містить у собі цілий набір різноманітних засобів для індивідуальної та видової ідентифікації: таку роль, напр., виконують власні імена (людей, країн, націй, місцевостей, установ, подій, історичних періодів тощо), вказівні займенники (як правило, у супроводі жестів або — як у випадку слова «таке, -а, -ий» — у супроводі деяких зразків), загальні імена (поняття) — разом з відповідними засобами співвіднесення цих імен з індивідами (напр., фраза «це — дерево» у супроводі жесту) і т.д. У філософії способи ідентифікації пов'язані з онтологічними та методологічними концепціями. У сучасній філософії розуміння способів ідентифікації поєднують, як правило, з підходами, які позначають термінами «концептуалізм» та «операціоналізм». Критерії ідентичності та техніки ідентифікації у різних галузях людської діяльності мають між собою мало спільного — їх окремо встановлюють у кожній галузі. Напр., для того, щоб сказати, що щось залишається тим самим» або є «таким самим», ми повинні співвідносити свої концепти і критерії з тим, як окремі люди, людські колективи та установи ідентифікують самі себе [36].

Утім, навіть із широким тлумаченням, лексико-семантичний аналіз виявив, що єдиною ключовою семою лексеми *ідентичність* є *тотожність* або *однаковість*.

Наведені приклади спричинили думку, що лексема *ідентичність* використовується в українському дискурсі як аналогія до англійської лексеми *identity*:

1) (countable, uncountable) someone's identity is their name or who they are: (злічуване, незлічуване) ім'я особи або ким він/вона є (тут і надалі переклад наш, Н. Т.): *The identity of the killer is still unknown: Особа вбивці поки невідома;*

2) (uncountable) the qualities and attitudes that a person or group of people have, that make them different from other people: (незлічуване) якості та позиції людини чи групи людей, які відрізняють їх від інших людей: *Children need continuity, security, and a sense of identity: Дітям потрібна спадкоємність, безпека та почуття ідентичності. Travelling alone can lead to a loss of identity: Подорож наодинці може призвести до втрати особистості;*

national/cultural/social etc identity: національна/культурна/соціальна тощо самосвідомість (=a strong feeling of belonging to a particular group, race etc: сильне відчуття приналежності до певної групи, раси тощо): *Our strong sense of national identity has been shaped by our history: Наше сильне почуття національної самосвідомості було сформовано нашою історією;*

identity crisis/crisis of identity: криза особистості (=a feeling of uncertainty about who you really are and what your purpose is: відчуття невпевненості щодо того, ким ви є насправді і яка ваша мета): *My father experienced an identity crisis in middle age: Мій батько пережив кризу особистості в середньому віці.*

3) (uncountable) formal exact similarity between two things: (незлічуване) формальна точна подібність між двома речами [37].

Як бачимо, лише третє значення лексеми *identity* пов'язане з тотожністю чи подібністю. У другому значенні, пов'язаному з якостями й позиціями людей, які відрізняють їх від інших людей, надаються словосполучення *national/cultural/social etc identity: національна/культурна/соціальна тощо самосвідомість*, які означають сильне відчуття приналежності до певної групи, раси тощо. В українському дискурсі лексемою на позначення розуміння належності та ролі людини в суспільстві є слово *самосвідомість*. Тим самим ми вважаємо, що те, що вкладається в семантику концепту **УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ**, вичерпніше передається словосполученням *українська національна самосвідомість*. Проаналізуємо визначення лексем *самосвідомість, національний та український*.

Компонентний аналіз сигніфікативного значення вищевказаних лексем дозволяє проаналізувати семи у їхніх словникових дефініціях (семи подані курсивом):

Самосвідомість, мості, ж. Ясне розуміння своєї суті, своїх особливостей, своєї ролі у житті, в суспільстві [34, с. 1101].

«Тлумачний словник української мови» визначає цю лексему майже ідентично:

Самосвідомість, мості, ж. Ясне розуміння своєї сутності, своїх характерних властивостей, ролі в житті й суспільстві [35, с. 426].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови маємо таке визначення слова *національний*:

Національний, а, е. 1. Стос. до нації, національності, пов'язаний з їхньою суспільно-політичною діяльністю. 2. Власт. певній нації, національності; який відображає їхні характер, особливості. // у знач. ім. **національне**, ного, с. Те, що виражає характерні особливості якої-небудь нації. 3. Державний, який належить даній країні або стосується її народу. ... 4. Стос. до окремої, нечисленної національності. *Національна область* [34, с. 588].

Національність, -ності, ж. 1. Те саме, що **нація 1**. 2. *Належність до якої-небудь нації* [34, с. 588].

Нація, ї, жін. 1. Конкретно-історична форма спільності людей, об'єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру. 2. Держава, країна. 3. Перен. ірон. Про яку-небудь групу людей [34, с. 588].

Нація, ї, жін. Людська спільнота, яка проживає на певній території (найчастіше держави), розмовляє однією мовою, має спільну історію, культуру й національну свідомість, а також спільну економіку й політику [з лат. *natio* «народ»] [35, с. 274].

Український, -а, -е. Прикм. до *українці* та *Україна* [34, с. 1292].

Українці, -ів, мн. (одн. *українець*, -нця, ч.; *українка*, -и, ж.). *Нація, основне населення України; представники цієї нації, країни* [34, с. 1292].

За результатами аналізу дефініцій виокремлюємо спільну та диференційні семи значення лексем *самосвідомість, національний та український*.

Спільна сема (наявна у всіх дефініціях):

«люди»: «суспільство» / «нація» / «національність» / «країна» / «народ» / «держава» / «спільність людей» / «людська спільнота» / «основне населення», «українка», «українець», «представники нації».

Рекурсивність спільної семи свідчить про фрактальну розмірність концепту УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ (*українська національна самосвідомість*), яка є внутрішньою характеристикою його лексико-семантичної моделі, оскільки конфігурації елементів цієї моделі постійно повторюються в різних контекстах.

Диференційні семи:

«**спільні ознаки**»: «мова», «територія», «історія», «культура», «характер», «економіка», «внутрішні економічні зв'язки», «політика», «національна свідомість», «конкретно-історична форма»;

«**розуміння**»: «суть», «характер», «особливості», «характерні властивості», «характерні особливості», «роль»;

«**спосіб буття**»: «життя», «суспільно-політична діяльність».

Рис. 1 ілюструє спільну та диференційні семи лексико-семантичного поля словосполучення *українська національна самосвідомість*:

Рис. 1. Лексико-семантичне поле словосполучення *українська національна самосвідомість*

Повернімося до лексеми *ідентичність*, яка означає *тотожність*.

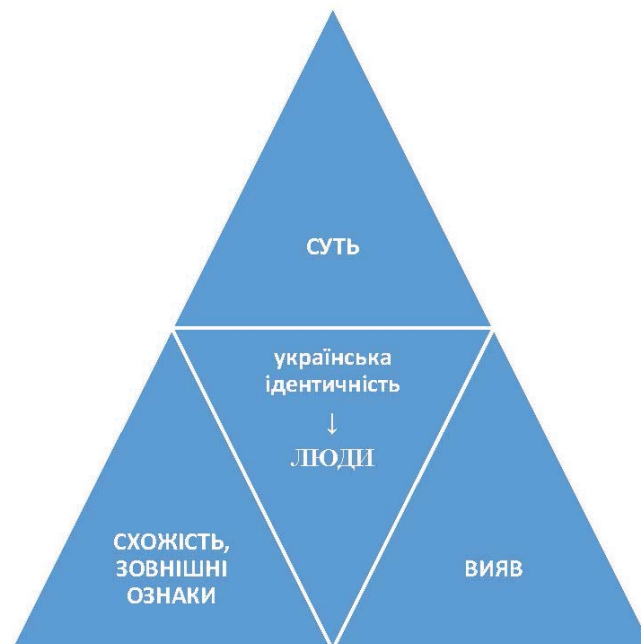
Тотбжність, ності, жін. Цілковита *схожість* чого-небудь, *подібність* одного до одного за своєю *суттю* й *зовнішніми ознаками* та *визвом* [34, с. 1259].

Компонентний аналіз сигніфікативного значення лексеми *тотожність* виявив, що її семи (підкреслені) є синонімічними диференційним семам словосполучення *українська національна самосвідомість*. Якщо до лексеми *тотожність/ідентичність* додати лексему *українська*, то маємо два концепти, лексико-семантичні поля яких мають властивості фрактальної подібності. Проілюструємо це в таблиці 1.

Таблиця 1. Лексико-семантичне поле імені концепту
УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ

<i>українська національна самосвідомість</i>	« люди »: «суспільство» / «нація» / «національність» / «країна» / «народ» / «держава» / «спільність людей» / «людська спільнота» / «основне населення», «українка», «українець», «представники нації»
	« спільні ознаки »: «мова», «територія», «історія», «культура», «характер», «економіка», «внутрішні економічні зв'язки», «політика», «національна свідомість», «конкретно-історична форма»
	« розуміння »: «суть», «характер», «особливості», «характерні властивості», «характерні особливості», «роль»
	« спосіб буття »: «життя», «суспільно-політична діяльність»
<i>українська ідентичність</i>	« люди »: нація, основне населення України; представники цієї нації, країни
	« схожість », « подібність », « зовнішні ознаки » = « спільні ознаки »
	« суть » = « розуміння »
	« вияв » = « спосіб буття »

Рис. 2 ілюструє семи лексико-семантичного поля словосполучення *українська ідентичність*:

Рис. 2: Лексико-семантичне поле словосполучення *українська ідентичність*

Висновки

Фрактальна розмірність концепту УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ виявляється в тому, що елементи та семантичні складники словосполучення *українська ідентичність* відтворюють ключові семи словосполучення *українська національна самосвідомість* на різних рівнях, створюючи «семантичний фрактал», семи якого повторюються і розгортаються в різних контекстах і аспектах, зберігаючи загальний смисл концепту. Диференційні семи вказують на різне семантичне розгортання: *українська національна самосвідомість* має більший акцент на політичну й суспільну діяльність, позаяк *українська ідентичність* загалом підкреслює поняття подібності українців, маючи у своєму складі більш абстрактну лексему *ідентичність*. Утім, обидва словосполучення відтворюють концепт загалом, заповнюючи його семантичний простір. Іншими словами, семи концепту (мікрофрактали) «проростають» одна в одну, ідентифікуючи його смисл і маючи у своїй семантиці ознаки інших мікрофракталів цього концепту.

У процесі свого функціонування семи концепту УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ мають можливість необмежено тематично організовано зростати й ускладнюватись або, навпаки, згортатись. Водночас властивість самоподібності, забезпечуючи виконання закону єдності в різноманітності, породжує цілісне сприйняття концепту.

За результатами здійсненого аналізу пропонуємо таке визначення поняття УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: **ясне розуміння сутності української нації, державності, її характеру та особливостей, ототожнення себе зі спільнотою українців, об'єднаних спільною мовою, територією, історією, культурою, економікою та національною свідомістю, усвідомлення своєї ролі та суспільно-політичної діяльності в житті українського суспільства.**

Смисловий алгоритм концепту УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ приймає низку асоціацій із синонімічними або контрастними значеннями, що відображають функціонування концепту в дискурсі. Ці асоціації складають образно-ідентифікаційний модус, який буде досліджено в наступних публікаціях. Крім того, перспективою подальших розвідок є матеріальне втілення концепту УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ у пам'ятках публічної меморіалізації з аналізом наративів, які вони несуть.

Подяка

Дослідження є частиною реалізації проєкту «Діджитальна архівація пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації задля збереження культурної спадщини України» з реєстраційним номером 2022.01/0073, який переміг у конкурсі «Наука для відбудови України в воєнний та повоєнний періоди» та здійснюється за рахунок грантової підтримки Національного фонду досліджень України в Сумському державному університеті.

Конфлікт інтересів

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

References

- [1] Stepyko M. T. 2011. *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia: monohrafiia*. (Kyiv: NISD), 336.
- [2] *Identity Issues: Literary and Linguistic Landscapes*, ed. by V. Lopičić and B. M. Ilić. (Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2010), 293.
- [3] LaBelle S. 2011. Language and Identity. Introduction. *The Language, Society and Power Reader*, ed. by A. Mooney and others. (London and New York: Routledge), 291–293.
- [4] Tatsenko N. 2020. Empathy as a self-organized cognitive model: a linguistic synergetic perspective. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava* V (1): 390–423.
- [5] Tatsenko N. V. 2021. Linhvosynerhetychnyi vektor analizu kontseptu: dynamika modusiv. *Filolohichni traktaty* 13, № 1:111–122. URL: [https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2021.13\(1\)-11](https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2021.13(1)-11)
- [6] Tatsenko N., Molhamova L. 2021. The concept of DEATH in modern English-speaking discourse: a linguosynergetic perspective. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* 18, no. 2: 51–74.
- [7] Tatsenko N., Molhamova L. 2023. Concepts Through a Linguosynergetic Lens (On the Example of the Concept of Death). *Visnyk Universitetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya: Filologicni Nauki* 1, issue 25: 244–259. URL: <https://www.doi.org/10.32342/2523-4463-2023-1-25-18>
- [8] Trier Jost. 1931. Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes: Dhte eines sprachlichen Feldes I. Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jhdts. (Heidelberg: Winter), 347.
- [9] Lakoff G., Johnson M. 1999. *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenges to western thought*. (New York: Basic Books), 624.
- [10] Fillmore Ch. J., Baker C. 2010. A frames approach to semantic analysis. *The Oxford handbook of linguistic analysis*, eds. B. Heine, H. Narrog. (Oxford: Oxford University Press), 313–340.
- [11] Zhabotynskaia S. A. 2013. Ymia kak tekst: kontseptualnaia set leksycheskoho znachenya (analyz ymeny emotsyy). *Kohnytsya, kommunykatsya, diskurs* 6: 47–76.
- [12] Morozova O. I. 2007. *Linhvalni aspekty nepravdy yak kohnityvno-komunikatyvnoho utvorennia (na materialy suchasnoi anhliiskoi movy)* : dys. ... doktora filol. nauk : 10.02.04. (Kharkiv), 460.
- [13] Yenikeieva S. M. 2015. Synerhetycheskye parametry strukturnoi orhanyzatsyy v razvytyii slovoobrazovatelnoi systemy sovremennoho anhlyiskoho yazyka. *Synerhetyka v fylolohycheskykh yssledovanyiakh: monohrafiia*, ed. L. S. Pykhtovnykova. (Kharkov: KhNU ymeny V. N. Karazyna), 2–88.
- [14] Mandelbrot B. B. 1982. *The fractal geometry of nature*. (San Francisco: W. H. Freeman and Co.), 468.
- [15] Feder J. 1988. *Fractals*. (New York: Plenum Press), 256.
- [16] Tatsenko N. V. 2018. *Empatiia v suchasnomu anhlo-movnomu diskursi: kohnityvno-synerhetychnyi vymir*: dys. ... doktora filol. nauk: 10.02.04. (Kharkiv), 460.
- [17] Kövecses Z. 2017. Conceptual metaphor theory. *The Routledge handbook of metaphor*, eds. E. Semino & Zs. Demjén. (Oxford: Routledge), 13–27.

- [18] Kövecses Z. 2018. Metaphor in media language and cognition: a perspective from conceptual metaphor theory. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava* III (1): 124–141. URL: <https://www.doi.org/10.2478/lart-2018-0004>
- [19] Erikson E. 1996. *Detstvo i obshchestvo*. (Unyversytetska knyha), 592.
- [20] Smit E. D. 1994. *Natsionalna identychnist*. (Kyiv: Osnovy), 223.
- [21] Fukuiama F. 2020. *Identychnist. Potreba v hidnosti y polityka skryvdzhenosti*. (Kyiv: Nash Format), 192.
- [22] Barrett M. 1996. English children's acquisition of a European identity. *Changing European Identities: Social-Psychological Analyses of Social Change*, ed. G. Breakwell, E. Lyons. (Oxford: Butterworth-Heinemann), 403.
- [23] Bevz T. 2020. Kontsept identychnosti ukrainstva v umovakh sotsiokulturnykh transformatsii: zahrozy natsionalnii bezpetsi v humanitarnii sferi (istoriohrafia problemy). *Ukrainoznavstvo* 3(76): 178–200. URL: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.3\(76\).2020.213207](https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(76).2020.213207)
- [24] Matskiv T. 2017. Mova ta identychnist: ukrainskyi vymir. *Ukrainoznavstvo* 3(64): 192–200. URL: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.3\(64\).2017.120343](https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(64).2017.120343)
- [25] Cherniienko V. 2015. Filosofiia ta identychnist. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia Filosofiia* 18: 8–18.
- [26] Karmazina M. 2013. Identychnosti u suchasnomu naukovomu dyskursi. *Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* 3 (65): 4–29.
- [27] Melnyk N. 2013. Kontseptualizatsiia poniattia «politychna identychnist»: mnozhyna vyznachen i pidkhodiv. *Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* 3 (65): 29–38.
- [28] Pashyna N. 2012. Kontsept politychnoi identychnosti v ukrainskii politychnii nauksi. *Politychnyi menedzhment* 4–5: 180–190.
- [29] Lysyi I. 2012. Kontsept natsionalnoi identychnosti v doslidzhenni kultury. *Mandrivets* 4: 74–78.
- [30] Yevtukh V. 2009. *Etnichnist: hlosarii*. (Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova), 170.
- [31] Shulha N. A. 1996. *Etnycheskaia samoidentifikatsiia lichnosti*. (Kyev: Un-t sotsiologii NAN Ukrainy), 200.
- [32] Kubaievskyi M., Luk'ianenko S. 2009. Kontseptni implikatsii u vyvchenni vzaiemozv'iazku identyfikatsii y identychnosti. *Psykhologhiia i suspilstvo* 3: 58–68.
- [33] Sanina T.O. 2005. Doslidzhennia natsionalnoi ta etnichnoi identychnosti. *Naukovi zapysky* 46: 22–27.
- [34] *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*, uklad. i holov. red. V. T. Busel. (Kyiv; Irpin: VTF «Perun», 2004), 1440.
- [35] Ivchenko A. 2004. *Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy*. 6-i dodatkovyi tyrazh. (Kharkiv: FOLIO), 544.
- [36] Velykyi tlumachnyi slovnyk (VTS) suchasnoi ukrainskoi movy. URL: <https://1531.slovaronline.com> (Access date: 09.08.2023).
- [36] Longman dictionary of contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com>(Access date: 09.08.2023).